

İSLÂM ÜLKELERİNDE EĞİTİM KONGRESİ

Editör

M. HİLMİ ÖZEV

İSTANBUL

TASAM YAYINLARI: 37, Eğitim Serisi: 1

İSTANBUL Şubat 2009

ISBN: 978-975-6285-39-8

Tasarım, kapak tasarımı: Creatica

Baskı: İhlas Gaz.

Halicılar Cd. No: 100 34080 Fatih / İSTANBUL - TURKEY

Tel: +90 212 635 61 51 (pbx) Faks: +90 212 532 58 82

www.tasam.org • e-mail: tasampublications@tasam.org

İlk Basım 2009

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi “Eğitimde İşbirliği ve Kalkınma”

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi Organizasyon Komitesi

Prof. Dr. Ali ÖZEK

Doç. Dr. Ahmet KAVAS

Dr. Engin SELÇUK

Dr. Almagül İSİNA

Fatma Günce KANLI

Muharrem Hilmi ÖZEV

Caner SANCAKTAR

Ufuk TEPEBAŞ

Oğuzhan KÖSE

Bahar AKBULUT

İslâm Ülkelerinde Eğitim Kongresi “Eğitimde İşbirliği ve Kalkınma”

Editör: M. Hilmi ÖZEV

İstanbul: Tasam Yayınları, 2009

464 s. ; 14x21 cm. - (Tasam Yayınları; 37, Eğitim Serisi: 1)

ISBN

978-975-6285-39-8

MALİ CUMHURİYETİ’NDE ETKİN BİR İSLAMİ EĞİTİME DOĞRU

Dr. Muhammed Hamadikinane MAİGA
Nijer İslam Üniversitesi

Çeviren: Muharrem Hilmi ÖZEV

Çok şefkatli çok merhametli Allah’ın adıyla...

Âlemlerin rabbine hamdolsun. En güzel dualar ve selam emin Peygamber Muhammed ve onun çok şerefli yol arkadaşları ve yakınları üzerine...

İmdi;

TASAM tarafından düzenlenen “İslam Ülkelerinde Eğitim Kongresi”nde “Mali Cumhuriyeti’nde Etkin bir İslami Eğitime Doğru” başlıklı bir tebliğ sunmakla onurlandırılmış bulunuyorum.

Mali Cumhuriyeti ile İlgili Kısa bir Açıklama

Tebliğ konusuna girmeden önce, Kongre Komitesi’nin taleplerine uygun olarak, Mali Cumhuriyeti ile ilgili olarak Coğrafi, tarihi, siyasi iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan hızlı bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır.

A. Coğrafya

Mali Cumhuriyeti denize çıkışı olmayan bir kara ülkesidir ve batı Afrika’nın tam ortasında yer almaktadır. 1.242.248 km² yüz ölçümüne sahip olan ülkenin yedi ülke ile 7200 km’ye ulaşan sınırları bulunmaktadır. Bunlar:

1. Kuzeyde Cezayir
2. Güneyde Fildişi Sahilleri, Burkina Faso ve Gine
3. Batıda Moritanya ve Senegal
4. Doğuda Nijer

Mali Cumhuriyeti iklim bakımından dört bölgeye ayrılır. Bunlar:

1. Sudani – Gînî bölge. Bölge, ülkenin yaklaşık %6’sını oluşturmaktadır ve ülkenin güney ucundadır. Yıllık yağış miktarı 1300 – 1500 mm arsında değişmektedir.

2. Sudanî bölgesinin kuzeyinde yer alan bölge. Yıllık yağış miktarı 700 – 1300 mm arasında değişen bu bölge ülkenin yaklaşık %18'ini oluşturmaktadır.

3. Sahil bölgesi. Bu bölgede yağış miktarı 200 ile 700 mm arasında değişmektedir.

4. Sahra Bölgesi. Bu bölge ülkenin yaklaşık dörtte üçünü oluşturmaktadır. Bölgenin aldığı yağış miktarı Nijer Nehri kıyılarında yıllık 200 mm civarındadır ve Sahraya doğru ilerledikçe bu miktar giderek azalmaktadır.

Mali'deki en önemli nehirlerse, Gine'deki Fota ve Galon dağlarından doğan ve Mali içerisindeki uzunluğu 1600 kilometreye ulaşan Nijer nehri ile Mali, Moritanya ve Senegal arasında müşterek olan Senegal nehridir.

Nüfus oranı: 2001 sayımlarına göre 10.482.772 olan Mali nüfusunun yaklaşık %90'ı tarım uygun bölgeler ile büyük kasaba ve şehirlerde, geri kalan %10'luk bölüm ise ülke coğrafyasının dörtte üçlük bölümünü oluşturan çöllerde yaşamaktadırlar.

Mali'deki önemli şehirler: Başkent Bamako, birinci eyaletin başkenti Kay (Kayes), ikinci eyaletin başkenti Kolikoro, üçüncü eyaletin başkenti Sikasso, dördüncü eyaletin başkenti Segou, beşinci eyaletin başkenti Mopti, altıncı eyaletin başkenti Timbuktu, yedinci eyaletin başkenti Gao ve sekizinci eyaletin başkenti Kidal.

B. Tarih

Mali Cumhuriyeti batı Afrika'da İslam medeniyetinin beşiği ve bölgedeki İslami imparatorlukların başkenti sayılmaktadır. Bu imparatorluklar arasında 950 – 1050 yılları arasında altın çağını yaşayan ve başkenti Kombi Salih olan Gana imparatorluğu, 1327 -1332 yılları arasında altın çağını Sultan Kanako Musa'nın saltanatı sırasında yaşayan ve başkenti Niani (Gine'nin Mali sınırları yakınlarında bulunan bu şehir Sunjata Kita'nın doğum yeridir ve o sırada burası küçük bir kasabaydı) olan Mali imparatorluğu (Modern Mali Cumhuriyeti adını bu kadim Mali imparatorluğundan almaktadır), 15. ve 16. yüzyıllar (1464 – 1582) arasında altın çağını yaşayan ve siyasi başkenti Gao, ilmi başkenti ise Timbuktu olan Sengâ imparatorluğu ve Sayko Emdu tarafından 1818 yılında kurulan ve başkenti (elhamdül lillah) şimdiki Mopti'de bulunan Masna (Dina) hükümdarlığı zikredilmelidir.¹

C. Siyasi durum

Mali Cumhuriyeti 22 Eylül 1960'ta bağımsızlığını kazanmıştır. İlk cumhurbaşkanı Seyyid Modibu Kita'dır. Bunu 19 Kasım 1968'de Musa Taraori tarafından gerçekleştirilen darbeyle gelen askeri yönetim dönemi izlemiştir. 1990 yılında halkın geniş katılımıyla gerçekleştirilen gösterilerin de desteğiyle

le, başlarında Amedu Toumani Toure'nın bulunduğu bir grup asker tarafından gerçekleştirilen devrim sonucunda askeri yönetim sona ermiştir. Toure, kurulan geçiş hükümetinin bir süre başında kalmış, geçiş döneminin ardından halkın özgür iradesiyle kendi cumhurbaşkanını seçmesine imkân sağlamak için iktidarı bırakmıştır. Seçimleri kazanan Halif es-Seyyid Alfa Umar Konare iki dönem iktidarda kalmış ve ardından halkın yeni bir cumhurbaşkanı seçmesine imkân sağlamak amacıyla, o da iktidarı bırakmıştır. Bu kez seçimleri Musa Taraori dönemini sona erdiren darbenin ardından geçiş hükümetini yöneten Amedu Toumani Toure kazanmıştır. Toure şu an ikinci ve son dönem olmak üzere, cumhurbaşkanıdır.²

D. Ekonomi

Mali Cumhuriyeti ekonomisi tarımsal üretime dayanmaktadır ve pamuk üretiminde batı Afrika'da ilk sırada yer almaktadır. Pirinç, tütün ve tahıl ülkede bol miktarda yetiştirilmektedir. Timbuktu bölgesinde buğday yetiştirilmektedir. Sikasso bölgesinde ise narenciye, mango ve diğer meyveler yetiştirilmektedir. Madenler açısından bakıldığında, Kay eyaletinde altın madenleri bulunmakta, Timbuktu bölgesinden fosfat çıkarılmaktadır. Yapılan son araştırmalar ve sondajlar ülkenin çeşitli bölgelerinde petrol bulunduğunu göstermektedir. Mali'de çok sayıda mütevazı sınıflar işletme bulunmaktadır. Dokuma sanayi, içki sanayi, plastik eşya ve ev eşyası sanayi, mermer sanayi, sabun sanayi vb bunlardan bazılarıdır. Dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen tüccarları barındıran başkentte ticaret her geçen gün gelişmektedir. Buna rağmen, Mali Cumhuriyeti dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer almaktadır.

E. Toplumsal yapı

Mali toplumu birkaç kabileden oluşmaktadır. Her kabile kendi dilini konuşmaktadır. Başlıca kabileler şunlardır: Bamara Kabilesi %33, Fallan kabilesi %10, Sinofo kabilesi %9, Serakoli kabilesi %8, Senğa kabilesi %7, Maliyanki kabilesi %6, Tavarık kabilesi %5 ve diğer kabileler %22.

Mali'deki dini yapı: %94 Müslümanlar, %4 Hristiyanlar, %2 diğerleri (Küffar).³

F. Kültür ve eğitim

Sömürge yönetiminin gelişinden önce İslam kültürü devletin kültürüydü. Sömürgecilerin yazdıkları tarihlerde başvurdukları kaynakların tümünün örneğin, büyük tarihçi Mahmut Ka't'ın Tarihu-l'Fettaş'ı, Abdurrahman Es-Sa'dî'nin Tarihu's-Sudan'ı gibi Arapça olması bunun en büyük kanıtıdır. İslamın bölgeye girişinden itibaren bölge halkı İslami eğitime çok önem vermiştir. Kuran medreseleri ve ketatib tüm bölgeye yayılmış ve bu medreseler zaman içerisinde, Timbuktu şehrindeki Sankori üniversitesi gibi üniversitelere

ya da, söz gelimi, külliyelere dönüşmüştür. Bu durum Batı sömürgeci bölgeye girene dek sürmüştür. Sömürge yönetiminin ilk yaptığı iş ise çeşitli yöntem ve araçlarla, Şer'i ilimlerin öğretilmekte olduğu medreselere ve ketatibe savaşı açmak ve bu medreseleri hedeflerinden saptırmaya çalışmak ve bilimin ahlak ve dinden ayrılması temeli üzerine kurdukları kendi laik okullarını açmak olmuştur. Sömürgeciler bu medreselerle savaşmak için askerlerini bizim aramızdan devşirdikleri ordular meydana getirmişlerdir. Sonunda bu medreselerin bağlıları toplumda marjinalleştirilmiş ve rolleri doğum, evlenme ve ölüm sırasında[ki bir takım ritüellere] indirgenmiştir. Tüm bunlara rağmen Mali'deki İslami medreseler dikkat çekici bir biçimde yayılmasını sürdürmüştür. Ne var ki, bu medreselerin yöntem ve finansman gibi bir takım sorunları bulunmaktadır. İlerleyen bölümlerde bu sorunlardan –inşallah- bahsedilecektir. Bu şekilde, Mali Cumhuriyeti'ne Coğrafi, tarihi, siyasi iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan hızlı bir değerlendirme gerçekleştirmiş olduk.

Oturumun Konusu Üzerine Yorum: İslam Ülkelerinde Köktencilik Ve Eğitim

Yeri gelmişken yapacağım teknik bir itirazı hoş görmenizi diliyorum:

Her şeyden önce, köktencilğin (radikalizm) aşırılıkçılık (tetarruf) ile aynı anlamda kullanılmasına itiraz ediyorum. Çünkü asl'a dönüş kötü değil, övgü değerlidir. Aslı olmayanın varlığından da söz edilemez. Asla dönüş zorunludur, bundan kaçınılamaz. Olguları tam karşılıkları ile isimlendirmek durumundayız. Aşırılıkçılık ise İslam'da Kitap ve Sünnet'teki nasslar ve İcma-i Ümmet ile reddedilmiş ve kötülenmiştir.

Kuran-ı Kerim'de Allah Musa ile Firavun kıssasında şöyle buyurmaktadır: **“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.”** (Ta Ha, 44). Diğer bir yerde, **“İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduguna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır. O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.”** (Bakara, 204 – 2005). Bir diğer ayette **“ Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet* yaptı.”** (Bakara, 143). İnsanlar üzerine şahitlik yapmak şefkatli olmayı, kolaylaştırmayı, yumuşak huylu olmayı ve esnek olmayı gerektirir. Taberi ayetin tefsirinde şöyle demektedir: **“Bana göre Allah Taala onları (müminleri) orta bir yol izledikleri için bu şekilde nitelemiştir. Müminler Hristiyanların düştükleri aşırılıklara düşmemişlerdir. Nitekim Hristiyanlar yıldırma, korkutma (terahhub) konusunda ve İsa (a.s.) ile ilgili olarak söyledikleri şeylerde aşırı gitmişlerdir. Yine müminler Yahudilerin dinde eksiltme**

yapmaları gibi bir eksiltme de yapmamışlardır. Nitekim Yahudiler Allah'ın kitabını değiştirmişler, peygamberlerini öldürmüşler, rablerini yalanlamışlar ve ona küfretmişlerdir. Müminler ise orta yolu izleyen itidal sahibi kişilerdir. Allah onları bu şekilde vasıflandırmıştır, çünkü amellerin en hayırlısı orta yollu olanıdır.”⁵ İtidalden çıkıp zulme, aşırılığa ya da eksiltmeye dönüşen herhangi bir şeyin, her ne kadar zorlama yorumlarla İslam'ın bir emri gibi gösterilmeye çalışılsa da, İslam ümmeti ile ya da İslam şeriatı ile hiçbir ilgisi yoktur. İbn Kayyim Rahimehullah der ki: “Şeriat'in temeli ve yapısı dünyevi ve manevi meselelerde adaleti ve insanların iyiliğini gözetmektir. Şeriat bütünüyle adalettir, bütünüyle şefkattir, bütünüyle menfaat ve hizmettir, bütünüyle hikmettir, adaletten zulme, şefkatten sevgisizliğe, faydadan bozgunculuğa, hikmetten abese dönüşen herhangi bir şeyin, ne kadar tevil edilirse edilsin, Şeriat ile ilgisi yoktur.”⁶

Sünnete gelince, Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: “Din bolluk ve refahtır; kendini göz ardı edenden başka hiç kimseyi sıkıntıya bırakmaz. Öyleyse sizler de çözümleyiniz, kolaylaştırınız, müjdeleyiniz...”⁷

Peygamber (S.A.V.) Muaz Ebu Musa'yı Yemen'e gönderirken onlara şöyle demişti: “Kolaylaştırınız, yokuşa sürmeyiniz; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz; uyum içerisinde olunuz, ayrılığa düşmeyiniz.”⁸

Aişe (r.a.) Peygamber (S.A.V.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Ne-zaket ve yumuşaklık hangi şeyde bulunuyorsa onu süslemekten başka bir şey yapmaz ve ondan sadece lekeyi ve pisliği uzaklaştırır.”⁹

İbn Mesud (r.a.) da Peygamber (S.A.V.)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Kendisine ateşin (Cehennem'in) haram kılındığı kişinin kim olduğunu size haber vereyim mi? Dediler ki: Evet ey Allah'ın Rasülü haber ver. Dedi ki: Uysal, şefkatli, sevecen, işe yarayan, yumuşak başlı olan herkimse, onlar üzerine [Cehennem haram kılınmıştır].”¹⁰

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bu din çok sağlam ve güvenilirdir. Dolayısıyla bununla (din ile) ilgili işlerinde yumuşak ve rahat ol. Allah'a kulluğu kendi nefsin için çekilmez hale getirme. ...”¹¹

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, dinin kaynağı (usul-i Şer'iyye) aşırılıkçılıktan beridir. Çünkü aşırılıkçılık insanları dinin kendilerini koruma amacıyla gönderildiği beş gereklilik konusunda düşmanlığa sevk eder. Bu beş şey din, can, akıl, nesil ve maldır.

Aşırılıkçılığın Müslümanlar ve Tüm Dünya Üzerindeki Etkileri

11 Eylül 2001 öncesi ve sonrası dönemler karşılaştırıldığında, aşırılıkçılığın Müslümanları nerede bulunurlarsa bulunsunlar, hatta kendi ülkelerinde bile, kötü yönde etkilediği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu gün durum o nokta-

ya gelmiştir ki, dinini doğru dürüst yaşamaya çalışan herkes aşırılıkçılık ve terörüstlük ile suçlanmakta, tahkikattan önce işkence görmemişse bile, takip altına alınmaktadır. Müslüman toplumun sağlıklı düşünebilecekleri ortam kaybolmuş, ülkeler yağmalanmış, malvarlıklarına el konulmuş, ya da dondurulmuştur. Müslümanlar malları üzerinde tasarrufta bulunma haklarını kullanamamaktadırlar. Peki, diğer ümmetlerin şahidi kılınan İslam ümmeti tüm bu saydıklarımızı hak ediyor mu? Oysa bu ümmet kulları kullara kulluktan, kulların rabbine kulluğa, dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine yükseltmek için gönderilmemiş miydi?! İslam, ta başından bu yana, bağlılarını kendi işlerini dosdoğru yapan ve diğerleri ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan bir din değil midir? Yüce Allah'ın şu sözlerinden Müslümanların haberdar olmadıklarını ileri sürmek büyük bir haksızlık değil midir: “Ancak Allah'ın rahmeti sayesinde ki, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever”¹² ya da “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir”? Aşırılıkçığın İslam toplumları üzerindeki olumsuz etkileri bu olunca, acaba Batı toplumları üzerindeki etkisi ne olmuştur. Kabul etmeliyiz ki, aşırılıkçılığın Batı toplumları üzerindeki etkisi, Müslüman toplumlar üzerindeki etkisinden daha fazla değilse bile daha az da değildir. Bu gün artık Batılılar gözlerini rahatça kapatıp uyuma fırsatına sahip değildirler. Küçük büyük herhangi bir olay onları dehşete düşürmeye yetmektedir. En küçük bir gürültüde paniğe kapılmaktadırlar. Öte yandan, dinimiz İslam tüm bu olumsuzlukların sorumlusu olarak itham edilmektedir. Masum insanlar nezdinde korku ve rahatsızlık uyandırılması ehl-i Şeriat'a göre, korku uyandıranlar Müslümanlar olsa bile, kesin olarak yasaklanmıştır.

Aşırılıkçılığın tüm dünyayı etkilediği açıkça ortadadır. Şu halde aşırılıkçılıkla nasıl mücadele edeceğiz?

Başvurabileceğimiz bir takım tedbirler bulunmaktadır ve bunları İslam âleminde uyguladığımız takdirde aşırılıkçılığı azaltma imkânı bulunmaktadır. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır:

Birinci Tedbir: Eğitim. Eğitim aşırılıkla mücadelede kaçınılmaz olarak uygulanması gereken tedbirlerin en önemlileri arasında sayılmaktadır. Yeni yetişen nesilleri ilim ve ahlakı tam anlamıyla bir araya getiren bir eğitim anlayışıyla eğitmemiz gerekmektedir. Yani dini emir ve yasaklara samimiyetle ve kesintisiz uyulmasını sağlayan ahlakın öğretilmesi ve hayati ihtiyaçları gözetmede çaba gösterme konusunda eğitim. **Bu eğitim insanların tümü için meş-**

ru bir hak sayılmalıdır. Toplumun fertlerinden her biri kendi işini kendi görme konusunda etkin bir birey ve diğerleri ile hoşça geçinen kişi haline gelinen dek bu eğitim ısrarla sürdürülmelidir. Nitekim Muhammed Mustafa (S.A.V)'i öven ve onun müstesna konumunu ortaya koyan bir ayeti kerimede Allah Taâlâ şöyle buyurmaktadır: “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”¹³ Bizzat Peygamber (S.A.V.) de şöyle demektedir: “Ben sadece güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”¹⁴ O (S.A.V.), üstün ahlak ile donanma konusunda bizim örneğimizdir ve güzel ahlakı dünyaya yayan odur. Dahası, yaratılış saflığı (fitrat-ı selime) de hem kendini hem de başkalarını mutlu eden iyi vatandaşlar yetiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Yunanlı eğitimci Isocrates da bu sözleri onaylamaktadır. Der ki: “İyi vatandaşın şu dört niteliğe sahip olması gerekir: bunlar:

1. Günlük işlerini yürütme konusunda sağlam düşünce ve isabetli karar alma gücüne sahip olmak;
2. Farklı durumlarda ve konumlarda insanlarla işlerini yürütürken kibar ve diplomatik bir yol izlemek;
3. Bir takım yerlerde nefsine hâkim olmak;
4. Başarı ve zafer durumunda ağırbaşı ve dengeli olmak.¹⁵

Eğer bu Yunanlı eğitimci Müslüman olsaydı kesinlikle onun bu bilgilere İslami kaynaklardan eriştiğini söylerdik. Müslüman olmadığına göre, kabul ediyor ve inanıyoruz ki, fitratı onu bu gerçeğe ulaştırmıştır ve meseleye önyargısız yaklaşan hiç kimse bu gerçeği yadsıyamaz.

İkinci Tedbir: Kamu hukuku alanında insanlar arasında **Adalet ve eşitliğin** sağlanması. Bu husus aşırılıkla mücadele yönünde alınacak tedbirlerin en önemlilerindendir. İnsanlar beşer olmaları itibarıyla eşittirler. Dolayısıyla Şeriatın tüm insanlar için geçerli kıldığı kamusal haklar alanında zengin fakir, güçlünün güçsüz üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Allah katında en değerli olanlar, O'na karşı gelmekten en çok sakınanlardır.¹⁶ Fitratın eşitlik öngördüğü herhangi bir konuda Şeriat'ın ayrımcılık yapması düşünülemez. İnsanlar arasında bazı yönlerden ortaya çıkan farklılıklarda ise şer'i maksat, eşitliğin bulunmamasıdır. Çok eşlilikte kadınının erkeğe eşit olmaması, çocuk büyüme konusunda erkeğin kadına eşit olmaması, cahilin âlime eşit olmaması gibi...

Üçüncü tedbir: Sınırlandırıcı cezalar da dâhil olmak üzere, **toplumsal kontrol mekanizmalarının işletilmesi.**

Aşırılıkçılığın bu ümmetin evlatları için büyük bir tehlike olduğu anlaşıldığına göre, İslam dünyasındaki eğitimcilerin ve hükümetlerin öncelikle yapmaları gerekenlerden biri, yeryüzünde bozgunculuk için koşan aşırılıkçıların hareket ve etki alanını sınırlamaktır.

Sosyolog Edward Ross, “Sosyal Kontrol” adlı eserinde on beş sosyal kontrol aracı tanımlamış ve bunları şu şekilde sıralamıştır: Kamuoyu, yasa, inanç, toplumsal sezgi, eğitim, gelenekler, cemaatin dini, topluma örnek olarak sunulan kişisel örnekler, semboller ve ritüeller, bilim, aydınlanma ve kültürel kimlik, hurafe ve efsaneler, toplumsal değerler ve öncü ve bilinçli [kesimin] değerleri.

Diğer bir bilim adamı ise şöyle özetliyor: Din, büyü, ahlak, bilim, ideoloji ve eğitim.¹⁷

İki batılı bilim adamı tarafından toplumsal kontrol araçları konusunda varılan bu sonuçların bir kısmı İslam tarafından kabul görürken diğerleri reddedilmiştir. İslam bize on dört asırdan daha uzun bir süredir toplumsal kontrol araçlarının neler olduğunu gösteriyor. Çok iyi bilmekteyiz ki, bireyin iç dünyasına ve imanına taalluk eden ruhani anlamlar bağlamında bir takım engelliyici ve sınırlandırıcılara mutlaka ihtiyaç vardır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, “bu araçların, toplumsal kontrol noktasındaki rollerini tam anlamıyla icra edebilmeleri için, insanların bunlara saygı göstermelerini sağlayacak cezai müeyyidelere ihtiyaç vardır. Toplumsal düzende ceza kaçınılmazdır. Aksi halde bu araçlar soyut öğütler haline gelir. Çünkü kendisine saygı gösterilmesini ve bağlanılmasını sağlayan cezai müeyyideleri bulunmayan herhangi bir düzen, toplumsal düzen olarak nitelenemez.”¹⁸

Dördüncü tedbir: Yoksul ve düşkünlerin elinden tutmak. Yoksul ve düşkünlerin geçimlerini rahatça sürdürebilmeleri ve eğitimleri için, onlara yardımcı olunmalıdır. Çünkü devlet maliyesinde ve ümmetin zenginleri üzerinde onların hakları vardır. Çünkü suç nedenlerin en önemlileri arasında yoksulluğun, düşkünlüğün ve toplumsal haksızlıkların bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, devlet ve zenginler fakirlerin elinden tuttuğu zaman suçların azalması sağlanacaktır.

Beşinci tedbir: diyalog ve istişare kapısının açık tutulması. Genel özgürlüklere saygı ve diyalog yasaları çerçevesinde yönetenlerle yönetilenler arasında diyalog ve istişare kapıları açık tutulmalıdır. Yöneticiler halklarına kapılarından önce kalplerini açmalıdırlar ki, onların sevgi ve onayları sürekli ve istikrarlı bir hale gelsin.

Altıncı tedbir: Aşırılıkçılığın yerilmesi ve bunun ortadan kaldırılması için gerekli olan koşulların teşvik edilmesi.

Oturum konusu üzerine yaptığımız yorumlar burada sona eriyor. Şimdi asıl tartışma konumuza geri dönelim.

Mali’de Etkin Bir İslami Eğitime Doğru

Sunumumuzun asıl konusu olan bu bölümü üç başlık altında topladım:

Birinci bölüm: Sömürge öncesi dönemde Mali’de İslami eğitim

İkinci bölüm: Sömürge döneminden günümüze Mali'de İslami eğitim

Üçüncü bölüm: Mali'de İslami eğitimin geleceği için öneriler.

Birinci Bölüm: Sömürge Öncesi Dönemde Mali'de İslami Eğitim

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mali'de İslami eğitimin temeli çok eskilere dayanmaktadır. Çünkü Mali Batı Afrika'daki İslami imparatorlukların ve hükümdarlıkların beşiğidir. Sömürge döneminden önce Mali'de eğitim Arapça idi ve halk İslam'ın bölgeye girişinden sömürge dönemine kadar İslami eğitim dışında başka bir eğitim bilmiyordu. Sömürge yönetimi Mali'den İslami eğitimi söküp atmak istedi ve bunda büyük ölçüde başarılı da oldu. Ne var ki, İslami eğitim bizim için Timbuktu kentinde bulunan Ahmed Baba et-Timbuktu Merkezi'nde bulunan yazılı eserler sayesinde ölümsüzleştirilmişti ve günümüze taşınmıştı. Bugün bu merkez tüm Malililer için iftihar kaynağıdır. Bölgedeki tüm imparatorluklar İslami kültürü desteklemekteydiler ama Senğa imparatorluğunun ilme verdiği destek benzersizdi. Kervanlar ilmin çeşitli alanlarında şöhret bulmuş olan âlimlerin haberlerini bir uçtan diğerine ulaştırmaktaydılar.

1. Sömürge Döneminden Önce Asâkî¹⁹ Devri İlim Merkezleri

Senğa Hükümdarlığında başlıca üç merkez bulunmaktaydı. Bunlar:

A. Timbuktu. Timbuktu batı Sudan bölgesinin en önemli şehirlerinden biriydi ve Tavarık-ı Mülessimin tarafından Nijer Nehri kenarında Hicri beşinci yüzyıl sonlarında kurulmuştu. Bazı tarihi rivayetler bu şehrin Miladi 1100 yılında kurulduğunu ileri sürmektedir. Şehir ta başından beri bir İslami yerleşim merkezi idi. Es-Sa'di "**Bu şehri puta tapma hastalığı hiç kirletmedi. Bu şehrin sakinleri Rahman'dan başkasına hiç secde etmedi**" demektedir.²⁰ Asâkî döneminde, Timbuktu gözle görülür bir kültürel rol oynamıştır, burada ilim pazarları kurulmuş ve şehir ilim adamlarının ve talebe-i ulumun uğrak yeri haline gelmiştir. Ülke içinden ve dışından hemen her bölgeden ilim adamı ve öğrenci buraya gelmekteydi. Alûrî der ki: "**Timbuktu ilim merkezi haline gelince, insanlar ilim elde etmek için buraya akın etmeye başladılar. Çünkü burası diğer merkezlerden daha yakındı. Bölge burasını diğer ilim merkezlerine tercih etti. Zamanla burada pek çok ilim ehli yetişti; kendi ülkelerindeki ile yetinir hale geldiler. Artık ilim elde etmek için diğer bölgelere gitmez oldular. Bundan böyle kendi yetiştirdikleri derin âlimlerin teliflerinden başkasına ihtiyaç duymuyorlardı.**"²¹

B. Cennâ. Cennâ batı Sudan'daki önemli ilim merkezlerinden bir diğeri idi. Hicri üçüncü yüzyılda kurulan şehrin halkı kralları Kenber ile birlikte Hicri altıncı yüzyılda İslam'a girmişlerdi. Sultan'ın İslam'a girişi dört bin iki yüz âlimin huzurunda gerçekleşmişti. Müslüman olan sultan saltanat sarayını

ve çevresini yıkıp mescide dönüştürdü. Şimdi Cenna'daki Cami budur. Sultan şehir halkı için bu caminin yakınlarına başka bir cami daha yaptırmıştı.²² Bundan sonra şehir civarda bilinen bir kent haline geldi ve burada ilim ve marifet pazarları kuruldu. Her bölgeden insanlar şehre gelmeye başladı. Nitekim es-Sa'di'nin sözleri bunu teyit etmektedir: **“Cenabı Hak, kendi halkı yanında, çeşitli kabilelerden ve ülkelerden insanları bu şehre, yerleşmek üzere, sevk etmişti.”**²³

C. Gao. Gao Senğâ hükümdarlığının başkentiydi. Bazı tarihi rivayetler bu şehrin Hicri ikinci yüzyılın ortalarında kurulduğunu, İslam'ın bölgeye girişinin ise Hicri altıncı yüzyılda tamamlandığını ileri sürmektedir.

Gao şehrinde mescitler, enstitüler ve medreseler kurma hareketi Askiya Muhammed el-Kebir döneminde yaygınlaşmıştır. Hükümdarlar ve servet sahipleri Gao şehri müderrisleri, müezzinleri, imamları ve hatipleri için pek çok vakıf vakfetmişlerdir.²⁴ Burada kurulan ilim meclislerine hükümdarlarda iştirak ederlerdi. Askiya Davud bunlardan biriydi. Halk kütüphaneleri yanında, Gao kentinde inceleme ve araştırma için pek çok kütüphane daha açılmıştı. Bu mekteplerin en ünlüleri şunlardır: Askiya Davud Kütüphanesi, Askiya Birinci Muhammed Kütüphanesi, Askiya Muhammed bin Askiya Davud Kütüphanesi.²⁵

2. Arap – İslam Kültürünün Timbuktu, Cenâ ve Gao'da Yayılmasında Âlimlerin Rolü²⁶

Batı Sudan'a İslam'ın ne zaman girdiğine dair kesin bir tarih vermek mümkün değildir. Tek bildiğimiz, İslam'ın bölgeye oldukça erken tarihlerde girdiğidir. Asaki döneminde İslam, yukarıda zikredilen merkezlerden büyük bir hızla tüm bölgeye nüfuz etmiştir. Bu noktada, Senğâ hükümdarlarının (el-Asâkî) gayretleri büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu hükümdarlar ulemayı teşvik, mescit, medrese, öğrencilere barınak yapma ve maddi manevi her türlü destek gibi konularda büyük bir rol oynamışlardır. Ulema ve öğrencilere cömertçe yardımlarda bulunmuşlar ve onları her türlü devlet görevinden muaf tutmuşlardır. Asâkî'nin ulemaya ve talebe-i ulûma sağladığı bu destek, hiç kuşkusuz, onların Arap – İslam kültürünü yaymalarının yollarını açmıştır. Bu sayede ulema ve öğrenciler mescitlerde, medreselerde ve evlerinde tüm zamanlarını ilme tahsis etmişler ve farklı ilim dallarında, özellikle de din ve din alanlarında uzmanlaşmışlardır. Bu sayede Şeriat ve dil bilimleri Batı Sudan'da ön sırayı almış; farklı alanlarda, özellikle fıkıh alanında pek çok telif, haşiye ve şerh ortaya çıkmıştır. Maliki mezhebinin temel kitaplarından yararlanan ulema, bunları yeniden keşfetmiş ve yeni eserler telif etmişlerdir.

Asâkî döneminde ulema hükümdarlara bir takım kurallar koydurma noktasında başarılı olmuşlardır. Bu kurallar sayesinde hükümdarlar ülkelerini da-

ha kolay yönetmişler²⁷, bu konuda halkların kendi bölgelerindeki geleneklerine ve Şeriat'ın amaçlarına (makasıduş-Şeria) uygun davranabilmişlerdir. Sabır ve inatla çalışan ulema Senğa halkı arasındaki ilmi düzeyin en yüksek düzeye çıkmasını sağlamışlardır. Bu sayede âlimler, özellikle de Şeriat âlimleri eşi benzeri görülmemiş biçimde saygı görmeye başladılar. Öyle ki, kimi zaman gösterilen bu saygı, dokunulmaz kutsallık derecesine ulaşmaktaydı.²⁸ Bu anlatıklarımızı el-Hasan el-Vezzan'ın sözleri onaylamaktadır: **“Timbuktu, -onun burayı ziyaret ettiği zamanda- ulema, fukaha ve imamlarla doluydu ve bunlar dolgun maaşlar almakta, hürmet ve tazimle karşılanmaktaydılar.”**²⁹

Timbuktu uleması yerlilerden ve dışardan gelenlerden oluşmaktaydı. Aşağıda her sınıfla ilgili örnekler vereceğiz.

A. Dışardan gelen Ulema: İmam Muhammed ibn Abdülkerim el-Muğaylî et-Tevâtî et-Tilemsanî. Tevat'ta Yahudilerin oturdukları bir mallede dünyaya geldi. Çocuk yaşta ilim öğrenmeye başladı. Sonra ilimde derinleşmek üzere Fas'a gitti ve burada bilgisini genişletti. Daha sonra sünnete bağlı, bidatten uzak bir İslam davetçisi olarak şöhret buldu. Fas'ta bulunduğu süre içerisinde, Fas ulemasıyla arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bunun üzerine önce Tunus'a ve daha sonra batı Sudan'a gitti. Kano ve Gao şehirlerine ulaştı.³⁰ Et-Tilemsani'nin Gao'ya gidişi El-Hacc Askiya Muhammed el-Kebir'den gelen bir rica üzerine gerçekleşti. Gao'da bir süre kaldı, eğitim ve telif ile meşgul oldu. Askiya Muhammed için bir takım meseleleri cevaplayan bir eser ve hükümdarların yönetilenlere karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair bir başka eser kaleme aldı.³¹

B. Yerli ulema: Bunların en tanınanlarından biri Ahmed Baba et-Tombuktî'dir. Tombuktî Hicri 1036 yılında vefat etmiştir. Pek çok eser kaleme alan bu zat, inanılmaz bir şöhrete kavuşmuştu. Bizzat kendisi şöyle demektedir: “Kırktan fazla eser kaleme aldım.”³²

3. Asâkî Döneminde Mescitlerin, Medreselerin ve Saraydaki İlim Meclislerinin Arap – İslam Kültürünün Yayılması Üzerindeki Rolü

A. Mescitler

İslam'da mescitler tarihine bakıldığında, mescit (Cami)nin dini, sosyal ve eğitimsel bakımdan rolünü yerine getirdiğini görüyoruz. Önemli kararlar mescitte, farklı ilim dallarına bağlı ilmi kürsülerde alınmaktaydı. İslam dünyası batı sömürgesi belası ile tanışana dek mescitler bu rollerini oynamayı sürdürdüler. Batılı sömürgeciler mescitlerin bu rolünü engellemek için tüm çabalarını ortaya koymuşlar ve bunların rolünü beş vakit namazın eda edildiği yerler olarak sınırlandırmışlardır.

Asâkî döneminde mescitler eğitim, öğretim ve din ile ilgili rollerini tam anlamıyla yerine getirmişlerdir. Bu da, Asâkî'nin buralara sağladığı destekle mümkün olmaktadır. Nitekim onlar bu medreselerde görev yapan ulemaya, imamlara, hatiplere ve vaizlere üstün rütbelere tahsis etmişlerdir. Arap – İslam kültürünün yayılmasında önemli rol oynayan mescitlerden biri Canğaray Pir Mescidi'dir. Bu, Timbuktu'da inşa edilen ilk mescit idi ve Mansa Musa adlı Mali sultanı tarafından 1325'te inşa edilmişti.³³

Sankori Mescidi. Bu mescit Timbuktu'nun Sankori mahallesinde bulunmaktadır ve barındırdığı talebe-i ulumun çokluğundan dolayı şehirdeki, hatta tüm batı Sudan'daki en ünlü mescitlerden biridir. Bu iki mescidin dışında, burada saymamız mümkün olmayan pek çok mescit bulunmaktadır.

B. Medreseler³⁴

Medreselerin Senğa hükümdarlığında yayılışı büyük ölçüde Asâkî döneminde gerçekleşmiştir. Çünkü bu dönemde hükümdarlar Arap – İslam kültürünün bölgeye yayılması için büyük destek vermişlerdir. Öyle ki, Askiyalar bizzat kendileri ilim meclislerinde talebe-i ulum ile münazara yapacak düzeyde ulema idiler. Burada, Timbuktu'daki Sankori Üniversitesi (Camia) gibi, Asâkî dönemindeki en önemli ve en meşhur medreselerden bazılarını işaret edebiliriz. Bu mescidin tarihi Hicri sekizinci yüzyıla, Mansa Musa dönemine kadar uzanmaktadır.

Bir diğer medrese de, Hicri 955 yılında vefat eden, Mahmud Umar Kadı Timbuktu Medresesi'dir. Timbuktu uleması meşhurlarının büyük bir bölümü bu medreseden mezun olmuşlardır. Kelsakh (ilim pınarı manasına) Medresesi. Timbuktu'nun merkezinde bulunan bu medresede de dini ilimler öğretilmekteydi. Bunlardan başka daha pek çok medrese bulunmaktaydı. Medreselerin yanında bir de oldukça yaygın biçimde Ketâtîb bulunmaktaydı ki, buralar sıbyan mektepleri ve okuma yazma mekânları olarak hizmet vermekteydi. Bunlardan başka, Timbuktu'da terzilik ve dokumacılık gibi meslekleri öğreten meslek okulları da bulunmaktaydı.

C. Saraylardaki İlim Meclisleri

Senğa hükümdarları arasında, sarayında ilim meclisleri kuran ilk hükümdar Askiya Muhammed el-Kebir idi. Bu hükümdar ülke dışından âlimleri, kendi ülkesindeki ulemaya yardımcı olmaları için, bu ilim meclislerini ihyaya davet ederdi. Tarihi belgeler bu hükümdarın İmam Muğayli ile olan yazışmalarını kanıtlamaktadır ki, hükümdar sonunda el-Muğayli'yi Gao'ya davet etmiş, gelişinde onu karşılamış, onu Şûrâ'ya (danışma meclisi) yerleştirmiş ve ona emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker yolunu açmıştır.

Muhammed el-Kebir tarafından açılan bu çağır daha sonra bölgede hükümran olan Asâkî hanedanı tarafından da sürdürülmüştür. Bunlardan en ün-

lüsü Askiya Davud'dur ki, bu zat ilme ve ulemaya olan sevgisi ile meşhurdur. Sarayda düzenlenen bu ilim meclislerine ek olarak, bazı zenginler de kendi evlerinde özel ilim meclisleri kurmakta, ulemanın büyüklerini, kadıları ve eğitimcileri buralara davet etmekteydiler. Ayrıca, âlimler de kendi evlerinde özel ilim meclisleri kurmaktaydılar. Bu da, bölge ulemasının Arap – İslam kültürünü bölgeye yaymak için kendilerini adadıklarının en büyük delilini teşkil etmektedir.

4. Öğretim Yöntemleri ve Eğitim Malzemeleri³⁵

Batı Sudan'daki öğretim yöntemlerinin tümü, Mağrip (Fas) eğitim yönteminin etkilenmiştir. Öğretimde takip edilen gelenek, öğrencinin başlangıçta kitaba başlaması ve yalnızca okumayı öğrenmesi şeklindeydi. Harfleri temyiz edebilecek ve kendi gayretiyle okuyabilecek düzeye geldiğinde, eğitimci ona yazmayı öğretirdi. Bu, ilk eğitim aşamasıydı. Bu aşamada öğrenci, akıllı ve zekâsı nisbetinde, Kuran'ın tümünü ya da yarısını ezberlerdi. Bu aşamada öğrenciye bazı fıkıh bilgileri de verilmekteydi. Daha sonra yüksek aşamaya geçilirdi. Bu aşamada eğitim (el-Cevami') ya da medreselerde verilirdi. Camia'da öğrenciler, hocanın çevresine yarım ay şeklinde dizilerek otururlar, aralarından biri okur, hoca okunanı açıklardı. Bu okuyucu öğrenciye "müserrid" adı verilirdi. Öğrenci olmayan kişiler de engelsiz olarak dersleri dinleyebilmekteydiler. Medreseler ise, özellikle müderrisler içindi. Bu aşamada öğrenci nahiv, lügat, fıkıh ve diğer Şer'i ilimleri öğrenmekteydi. Daha sonra, öğrencinin meyline göre, diğer ilim alanlarından birinde derece yapılırdı. Bu aşamanın son noktasında nelerin öğretileceği tam olarak belirlenmiş değildi ve dersi veren hocaya göre değişmekteydi. Sonunda hoca, öğrencilerden bazılarını özel ya da genel bir icazetname ile icazetlendirirdi.

Şeyh Ahmed Baba, hocası Muahmmmed Bagyogo'dan icazet alışını anlatan sözlerinde, bu aşamada icazetin nasıl verildiğine dair ipuçları vermektedir. Der ki: "Yirmi yıldan daha fazla bir süre derslerine devam ettim. Muhtasar-ı Halil ve İbn Hacıb kitaplarını okudum. Konu okuma, inceleme ve yazma şeklinde tamamladım. ... O benim hocam ve üstadım. Benim ondan ve kitaplarından yararlandığım kadar, başka hiç kimse yararlanmamıştır. ... Kendisi için mümkün olan [ilim]ların tamamından bana icazet verdi ve verdiği icazeti biz-zat kendisi kaleme aldı."³⁶

Ahmed Baba'nın burada sözünü ettiği icazet, günümüzün mezuniyet diploması mesabesindedir. İcazetname üstadın talebesi hakkında her hangi bir ilim dalında tahsilini tamamladığını ve öğrencinin bu ilme ehil olduğunu ikrar eden bir belgeydi. Muhammed el-Garbî der ki: "Gerçekte icazet için üç farklı derecenin bulunduğunu fark ettim. Bunlar:

a. Dinleme belgesi: Öğrencinin, hocasının sözlerini dinleyip bellediğini göstermekteydi;

b. Arz (Sunum) belgesi: Öğrencinin üstadına nassları ezberlediğini ve bunları şerhleri ile birlikte anladığını ortaya koyduğunu gösteren belge;

c. Tam icazet: Öğrencinin senetleri zikredip bunları ilk kaynaklarına kadar irca ettiğini, rivayetler arasındaki farklılıkları ortaya koyarak bunları ilim dallarından biri ile ilişkilendirdiğini gösteren belge. Ne var ki, bu tür icazet nadiren verilmekteydi ve bu icazetin verilebilmesi için üstadın, öğrencinin gözlem (ta'lik), münakaşa ve ictihad derecesine yükseldiği konusunda tatmin olmuş olması gerekirdi.³⁷

5. Kitaplar, Kütüphaneler ve Bunların Asâkî Döneminde Arap –İslam Kültürünün Yayılmasına Etkileri

Sengâ hükümdarlığında ilmi hareketin gelişmesindeki en önemli etkenlerden biri de kitapların ve özel ya da kamusal kütüphanelerin bolluğudur. Sengâ halkı kitap edinmek ve istinsah için büyük gayret göstermişlerdir. Bu konuda ulema, hükümdar ve tüccarlar arasında bir ayırım yapmak mümkün değildir³⁸, çünkü tüccarlar dünyanın dört bir yanından bu bölgeye kitap getirmekteydiler. Hasan ibn el-Vezzan der ki: “Bu topraklarda kitap ticareti yapmak büyük kâr getiriyordu. Kitap ticareti sonucunda elde edilen kâr, tüm diğer malların ticaretinden elde edilenden daha fazlaydı.”³⁹ Bu kitapların büyük çoğunluğu batı Sudan’a Berberî ülkelerden getirilmekteydi. Sengâ hükümdarları da, Arapça İslami ilimlerin tahsili kadar, kitap edinme ve kütüphane kurmayı da teşvik etmekteydiler. Özellikle Askiya Davud Asâkî hükümdarları arasında halk kütüphaneleri kuran ilk hükümdar olarak ayrı bir mevki kazanmıştır. Askiya Davud’un çok büyük ve muhteşem bir kütüphanesi vardı. El yazması nüshalardan ve batı Sudan’a ulaşan kitaplardan satın almayı adet edinmişti. Kâtiplerden ve kopyacılarından büyük bir topluluk oluşturmuştu. Bunların işi el yazmalarını ve kitapları çoğaltıp muallimlere, büyük âlimlere, halk kütüphanelerine ve öğrencilere dağıtmaktı. Kitapların dağıtımı ile bizzat ilgilenmekteydi.⁴⁰ Askiya Davud’un kitap ve kütüphane düşkünlüğü konusunda Mahmud Ka’t şöyle demektedir: “Askiya Davud heybetli, düzgün konuşan ve önderlik vasıflarını haiz olan bir liderdi. Güzel ahlaklı ve cömertti. Sahip olduğu mallar için bir hazine edinen ilk hükümdar o idi; hatta bir kitap hazinesi edinmişti. Kitap istinsah eden nüshacıları vardı. Çoğu zaman ulemaya kitap hediye ederdi.”⁴¹

Asâkî’den kitaba ve kütüphaneye önem veren bir diğer hükümdar da, Askiya Muhammed Ban idi. Özel bir kütüphanesi vardı. Sahip olduğu nüshacılar ekibinin başında ise Hicri 955 yılında vefat eden âlim Ahmet bin el-Felâfî bulunmaktaydı.⁴² Batı Sudan’daki en önemli kütüphaneler Ahmet Baba et-Timbuktî’nin akrabalarına –ki, bunlara Âl-i Âkyât denirdi- ait olanlardı. Nitekim et-Timbuktî şöyle demektedir. “Aşiretimde en az kitabı olan kişi benim. Benim ise bin altı yüz kitabım bulunuyor.”⁴³

İkinci Bölüm: Sömürge Döneminden Günümüze Mali'de İslami Eğitim

Sömürgeciler bu bölgeye geldiklerinde İslam'ı buradan silip atmak istediler ve bu nedenle laik batı tipi bir yöntemi devlete ve ilgili kurumlara yaymaya giriştiler. Bu yöntem öğrencilere model olarak batılı kahramanları sunuyor ve onları İslam ahlakından uzaklaştırmayı amaç ediniyordu. Bu yöntemle ilmi ahlakıyatı göz ardı eden bilimler öğretiliyor, ama bilimin kaprislerini engelleyecek herhangi bir önlem alınmıyordu. Bu yöntemin hiç olumlu bir yönünün bulunmadığını söylemek istemiyorum. Aksine, bu yöntemin, toplum için yarattığı ciddi ahlaki tehlikeler yanında, olumlu yönleri de bulunmaktaydı.

A. Laik Batılı Yöntemin Olumlu Yönleri

1. Bu yöntem öğrenciyi tıp, fizik, kimya, matematik, geometri ve bunun gibi modern bilimlerle donatıyordu ve bu bilimler insanların kesinlikle ihtiyaç duyduğu zorunlu bilimlerdi.

2. Mezun olan öğrencileri önemli hükümet görevlerini yerine getirmeye ehil kişiler haline getirmekteydi.

3. Bu okullarda okuyan öğrenciler geniş bir ufka sahip olmaktaydılar. Çünkü eğitimlerini dünyanın herhangi bir yerinde devam ettirme ve nerede olursa olsun saygın bir meslekte çalışma imkânına kavuşuyorlardı.

B. Olumsuz Yönleri

1. Öğrenciye dini ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği için, öğrencinin kendi gayretiyle elde ettiği bilgiler dışında, rabbiyle öğrenci arasındaki ilişki de kopukluk meydana geliyordu.

2. Bu yöntemde bilim ile bilimsel ahlak arasındaki ilişki ortadan kalkmaktaydı.

3. Bu yöntem öğrencinin sadece batılı bir zihin ile düşünmesine imkân tanıyor ve öğrenci güzelliğin sadece Batı'da bulunduğu zehabına kapılıyordu. Çünkü okuduğu okul ona bunu öğretiyordu. Okuduğum bir gazete röportajında, Batı'ya bakarak gözleri kamaşan bir Malili şöyle diyordu: **Fransa bizim için bir aynadır. Oraya bakarak biz kendimizi görebiliriz.** Bu batılı düzen, İslami eğitim düzenini kökünden söküp atmak için var gücüyle ve farklı araçları kullanarak çalıştı. 1985 yılına dek Mali'de Arapça İslami eğitim veren medreseler Milli Eğitim Bakanlığı'na değil, İçişleri Bakanlığı'na bağlı idiler. Bu da onların Arapça eğitim veren öğretmenlere hiçbir değer vermediklerini ve onları kültürlü birer vatandaş olarak görmediklerini göstermekteydi. Sonuç Arapça İslami eğitim veren medreselerin sadece hükümet nezdinde değil, tüm toplum katında marjinalleşmesiydi. Artık medreselerin rolü doğum, nikâh ve

ölüm törenleri ile sınırlandırılmıştı. Ne var ki, tüm bunlara rağmen Mali'de Arapça İslami eğitim veren medreseler belirgin bir şekilde yayılmaya devam etti.

Bana göre Mali'deki Arapça İslami eğitim veren medreselerin asıl sorunu öncelikle bu medreseleri yönetenlerin kendileridir. Diğer bir sorun kaynağı ise laik hükümettir. Laik hükümet bu medreselerin durumunun düzeltilmesi için küçük bile olsa bir gayret göstermemektedir. Medreselerin çok sayıda sorunları vardır. Bunlardan en önemlileri yöntemlerle ilgili sorunlar ve finansman sorunudur. Medreselerde uygulanan yöntemler sıkıntılı ve birbirinden farklıdır. Çünkü her medrese kendisine maddi yardımda bulunan Arap ülkesine yakın durmaktadır. Sponsorlar vatandaşı oldukları Arap ülkesinin yöntemlerine tam olarak uyulmasını istemektedirler. Bu nedenle hükümet Arapça eğitim veren medreselerin verdikleri diplomaları tanımamaktadır. Çünkü her medrese kendine göre bir diploma düzenlemekte ve devletin uyguladığı programı göz önünde bulundurmamaktadır. Hatta diplomalar satılır ve alınır hale gelmiştir. Hükümet büyük medreselerden bazıları ile ülkedeki Arapça İslami eğitimin tek bir program altında birleştirilmesi konusunda bir takım girişimlerde bulundu. Sonuçta ilköğretimden lise düzeyine dek her seviye için ayrı kararlar alındı. Bazı medreselerin bu yeni programa uyduğu görüldü ama diğerleri yeni program gereği öğretmenlere verilmesi gereken ücretleri ödeyecek ödenekleri bulunmadığı, ya da bu programın medreseleri asli hedefi olan İslami eğitimden uzaklaştıracağı gibi nedenlerle karşı çıktılar. Eğer hükümet yeni programın uygulanması konusunda samimi olsaydı, medreselere, Gana hükümetinin yaptığı gibi, modern bilimlerde uzman olan hocalar aracılığıyla yardımcı olurdu.

1992 yılında başkent Bamako'daki medrese öğrencileri durumlarının düzeltilmesi için devletin kendilerine yardımcı olmasını ve kendilerinin de laik okullardaki kardeşleri gibi tanınmalarını talep eden gösteriler düzenlediler. Ayrıca, öğretmenler için meslek yüksek okulu adıyla bilinen edebiyat fakültelerinde Arapça bölümlerin açılmasını istediler. Bu gösteriler olumlu sonuçlar verdi. Bu sonuçların en önemlisi edebiyat fakültelerinde 1993 – 1994 eğitim yılından itibaren Arap dili ve İslam kültürü bölümlerinin açılması oldu. Bu bölüm şu anda Mali'deki eğitimsel rolünü oynamayı sürdürmektedir.

Üçüncü Bölüm: Mali'de İslami Eğitimin Geleceği İçin Öneriler.

Mali'deki İslami eğitimin geçmişi ve bu günün ile ilgili olarak yaptığımız bu hızlı gezintinin ardından, şimdide Mali Cumhuriyeti'ndeki İslami eğitimin geleceği ile ilgili arzularımızı dile getirelim. Arapça İslami eğitim ile ilgili olarak yöntemsel ve finansal bir takım sorunların bulunduğunu daha önce söylemiştik. Arapça İslami eğitim veren medreselerimizin geleceği ile ilgili olarak

arzu ettiğimiz gelecek ise eğitim ve öğretim görevinin tam olarak yerine getirilebileceği sürekli ve istikrarlı bir gelecektir. Mezunların, laik okullarla onurlu bir yarış içerisinde, hükümet kademelerinde görev alabilecek şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir. Böylece medrese mezunları da, vatandaşlarının acil ve ertelenebilir sorunlarına çözüm getirebilecek şekilde, ülkenin yeniden inşasına iştirak edeceklerdir. Bunun gerçekleşmesi ise bir takım koşulların yerine getirilmesine bağlıdır:

1. Hükümetin Arapça İslami eğitim veren medreselerin sorumluları ile birlikte oluşturduğu bütünleşik programa göre faaliyet gösterilmesi,

2. Fizik, kimya, biyoloji, matematik, geometri gibi tüm bilimlerin Fransızca öğretilmesi,

3. Söz konusu dersleri verecek olan öğretmenlerin hükümet tarafından atanması ve maaşlarının ödenmesi,

4. Arapça İslami eğitim veren medreseler içerisinde İslam ahlakına uygun davranılması ve İslami bir kıyafet giyilmesi,

5. Denetimlerin hükümet müfettişleri ile medrese sorumluları tarafından ortaklaşa yürütülmesi,

6. Arap ülkelerinden herhangi birine yakın durulmaması ve tarafgirlik güdülmemesi. Arapça verilen derslerle ilgili konularda toplumun ve devletin ihtiyaçlarına uygun bir programın benimsenmesi,

7. Arapça İslami eğitim veren medreselere ilmi ve ahlaki bakımdan ehil ilmi kadroların seçilmesi,

8. Arapça İslami eğitim veren medreselerde araştırma ve incelmeler için kütüphanelerin donatılması ve tüm öğrencilerin hizmetine sunulması,

9. Mezhep taassubundan ve aşırılıkların vurgulanmasından uzak durulması,

10. Dinin gereklilikleri konusunda gevşek davranılmaması.

Bu şartlar yerine getirildiğinde, Arapça İslami eğitim veren medreselerin öğrencilerinin de, laik eğitim veren okulların öğrencilerinin düzeyine erişeceğinden kuşku yoktur. Bunun örnekleri daha önce görülmüştür. Ne var ki, asıl sorun bu medreselerin gözetimi konusunda, söz konusu koşulların aşırı laik anlayışla nasıl uzlaştırılacağı noktasındadır. Bu medreselerin önündeki asıl engel aşırı laik anlayıştır. Bu anlayış Arapça İslami eğitim veren kesimi uzaktan kategorize etmekte ve onlarla bir araya gelip onları dinlemeden önce, bu kesim üzerine aşırılıkçı damgasını basmaktadır. Tüm bunlara rağmen, biz halen durumun değişebileceği konusunda umutluyuz ve bunu destekliyoruz. Çünkü Arapça İslami medreselerin dayanağı olan zemin değişmiştir. Bizler bugün ye-

ni bir durumla karşı karşıyayız. İçinde bulunduğumuz gerçekliğe uygun bir öğretim stratejisi geliştirmemiz ve Arapça İslami medreselerin asıl hedefinden sapmaksızın, kültürel kervana katılmamız kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sonuç

Mali'nin tarihi, sosyal yapısı ve coğrafyası ile ilgili bir takım bilgiler verdikten sonra, oturumun konusu olan İslam Ülkelerinde Köktencilik ve Eğitim ile ilgili görüşlerimizi belirttik ve ardından konumuza geri döndük. Asıl konumuzu üç bölüm altında inceledik. Birinci bölümde sömürge öncesi dönemde Mali'de eğitim ve öğretimi inceledik ve Asâkî üzerine odaklandık. İkinci bölümde Mali'de sömürge döneminden günümüze eğitimin durumundan söz ettik. Üçüncü bölümde ise, Arapça İslami eğitimin geleceği ile ilgili görüşlerimizi belirttik. Bunların ardından aşağıdaki sonuçlara ulaştığımız olduk:

1. Mali'de İslami eğitimin kökenleri tarihi bakımdan oldukça derinlerdedir. Çünkü sömürge öncesi dönemde Mali'de eğitim ve yargı İslam Şeriatına dayanmaktaydı.

2. Sömürge yönetimi Mali'de Arapça İslami yönetime karşı savaş açmış ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ne var ki İslami eğitim ülke kültürüne derinlemesine nüfuz etmiş olduğundan, tümüyle sökülüp atılması o kadar kolay bir iş değildir.

3. Mali'deki Arapça İslami eğitim veren medreselerin saygınlığı önündeki en büyük engel aşırı laik anlayıştır.

4. Arapça İslami eğitim veren medreselerin sorunlarını iki temel başlık altında toplamak mümkündür: Program sorunu ve finansman sorunu. Bu konuda asıl sorumluk medrese yetkililerinin kendilerine ve hükümete düşmektedir.

5. Hükümetin Arapça eğitim veren medrese yetkilileri ile birlikte yeni bir strateji belirlemesi halinde, Arapça eğitim veren medreseler devlet için ehil ilmi kadrolar yetiştirme noktasında, laik okullarla onurlu bir rekabete girecektir.

Allah'tan ülkemizin ve vatandaşlarımızın iyiliği konusunda bizleri başarıya ulaştırmasını diliyoruz.

Dipnotlar

¹ Bkz.: **El-Hadaratü'l-İslami fi'l-Mali (Mali'de İslam Medeniyeti)**, ISESCO yayınları, s. 39, 41, 46, 50, 51, 58.

² Bkz.: Mali Planlama Bakanlığı web sitesi www.dnsi.gov.ml

³ 1993 . Banque Mondiale 1992 , Estimation 1990 dernier recensement Octobre 1987 ve Direction Nationale de la planification 1987 199. bu noktada CIA'dan aldığımız bilgiler 2006 sayımlarına göre ülkenin %90'ı Müslümanlardan oluşmakta ve Hristiyan nüfusun oranı %1'i geçmemektedir. Küffar'ın oranı ise %9 civarındadır. Bkz. : www.wikipedia.org. Doğrusu ise, Müslüman nüfusun %94, Hristiyanların % 1, Küffar'ın %4 olmasıdır. Allah en iyi bilendir.

⁴ Âyetteki “Orta ümmet” ifadesi ile, adil, seçkin, her yönüyle dengeli, haktan asla ayrılmayan, önder, bütün toplumlarca hakem kabul edilecek bir ümmet kastedilmektedir. Bkz.: <http://www.diyaret.gov.tr/KURAN/dipnot.asp?sure=2&dipnot=29>.

⁵ Taberi, **Tefsir Ây Kur'an**, 2/6, Darü'lFikr, Beyrut, hicri 1405.

⁶ Bkz.: İbnü'l-Kayyim, **İlamü'l-Müvakkıfın**, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Basımevi yok, 1997.

⁷ Sahihi Buhari, 1/23, hadis no 39, Kitabu'l-İman.

⁸ Sahih-i Buhari, 3/1104, Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer.

⁹ Sahihi Müslim, 4/2004, Kitabu'l-Birri ve's-Silati ve'l-Âdâb, Babu Fadli'r-Rıfk.

¹⁰ Sahih-i İbn Hibban, 2/216, no 470, Babü Husnü'l-Hulk.

¹¹ El-Beyhakî, Es-Sünenü'l-Kübra, 3/18, 19, tahkik: Muhammed Abdülkadir Atâ, Mek-tebetü Dari'l-Bâz, Mekke-i Mükerrreme, basım yeri yok, 1994.

¹² Ali Imran, 159.

¹³ Kalem, 4.

¹⁴ El-Beyhaki, Es-Sünen El-Kübra, 10/191, Babü Beyani Mekarimi Ahlak...

¹⁵ Bkz.: Dr. Abdullah Er-Ruşdan, **İlmü'l-İctima' et-Terbevi** (Eğitimsel Toplum Bilim), ss. 97 -98.

¹⁶ Hucurat, 13.

¹⁷ Bkz.: Doktor Abdullah er-Ruşdan, İlmü'l-İctima' et-Terbevi, (Eğitimsel Toplumbilim), ss. 271-2.

¹⁸ A.g.e. ve yer.

¹⁹ _____

²⁰ Es-Sa'dî, Tarih-us-Sudan, s. 21.

²¹ Adem el-Elûrî, El-Emin İvadullah vasıtasıyla, s. 212.

²² Es-Sadi, ss. 11-2.

²³ A.g.e., s. 16.

²⁴ Muahmmmed Alfa Calu, s. 118.

²⁵ A.g.e., s. 118.

- ²⁶ Daha fazla bilgi için bkz.: Es-Sa'di, **Tarihu's-Sudan**, ss.27-48.
- ²⁷ Muhammed Alfa Calu, **El-Hayatül-İlmiyyeti fi Devleti Senğa Hılalel-Fetrah (Fetret Döneminde Senğa Devleti'nde İlmi Hayat)**,
²⁸ A.g.e., s. 50.
- ²⁹ El-Hasan el-Vezzan, **Vasfu İfrika (Afrika'nın Niteliği)**, 2/167.
- ³⁰ Muhammed el-Ğarbi, **Bidayetü'l-Hukmü'l-Mağribi fi's-Sudan el-Ğarbi (Batı Sudan'da Mağrip (Batı Afrika –Fas Devleti- Yöentiminin Başlangıcı)**, s. 514.
- ³¹ Muhammed Alfa Calu, a.g.e., ss.119-20.
- ³² Muhammed el-Ğarbî, ss. 539-40.
- ³³ A.g.e., s. 152.
- ³⁴ A.g.e., ss. 168 -75.
- ³⁵ Muhammed el-Ğarbi, ss. 549-54.
- ³⁶ Ahmed Baba, **Neylü'l-İbtihac, (Mutluluğa Ermek)**, s. 602; es-Sa'di, **Taihu's-Sudan**, s. 46.
- ³⁷ Muhammed el-Ğarbi, s. 554.
- ³⁸ A.g.e., 556.
- ³⁹ Hasan el-Vezzan, **Vasfu İfrika**, 2/167.
- ⁴⁰ Muhammed Alfa Calu, ss. 72-5.
- ⁴¹ MAhmud Ka't, Sahibul-Fettaş, s. 94.
- ⁴² Muhammed Alfa Calu, s. 75.
- ⁴³ A.g.e., s. 76.